

Etnobotaničko istraživanje o uporabi biljaka u ljekovite svrhe na području Svetog Ivana Zeline

KROATA HAZLER PILEPIĆ, ADRIANA ANTOLKOVIĆ, ŽELJAN MALEŠ,
MAJA CRKVENČIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Farmaceutsko-biokemijski fakultet,
Zavod za farmaceutsku botaniku, Schrottova 39, 10 000 Zagreb

UVOD

Liječenje biljkama ima dugu tradiciju u svim narodima, a spoznaje i iskustva, ponekad protkane mistikom i praznovjerenjem, prenose se najčešće usmenom predajom. Etnobotanika je znanstvena disciplina koja je usmjerena na proučavanje i bilježenje primjene biljaka u svim sferama života u različitim etničkim skupinama i narodima. Etnobotanička istraživanja obuhvaćaju primjenu biljaka u prehrani, u proizvodnji prirodnih boja, tekstilnog i građevinskog materijala, alata, a s farmaceutskog aspekta, najzanimljivije je proučavanje i bilježenje primjene biljaka u olakšavanju najrazličitijih zdravstvenih tegoba ljudi i životinja. S obzirom na sve veći protok informacija putem suvremenih medija, iskonski narodni običaji polako gube svoju autentičnost, miješaju se s običajima drugih kultura te se polako zaboravljaju. Na taj je način ugrožena od nestanka i narodna predaja o liječenju biljem. U Hrvatskoj nije provedeno niti jedno sustavno suvremeno etnobotaničko istraživanje, za razliku od susjednih zemalja gdje je uporaba bilja zabilježena bar za neka područja (1–5). Podatke o narodnim običajima vezanim uz liječenje biljem potrebno je što prije zabilježiti i tako trajno pohraniti. Iz tog je razloga u ovom radu provedeno istraživanje o samoniklim i kultiviranim biljnim vrstama koje se tradicionalno koriste u liječenju na širem području Svetog Ivana Zeline. Kroz razgovore sa starijim osobama koje raspoznaju i koriste biljke, zabilježeni su narodni nazivi tih biljnih vrsta, način izrade ljekovitih oblika koje primjenjuju za liječenje te indikacije.

EKSPERIMENTALNI DIO

Područje istraživanja

Terensko istraživanje provedeno je na području Svetog Ivana Zeline u razdoblju od ožujka do srpnja 2014. godine. Sveti Ivan Zelina nalazi se 37 kilometara sjevero-

istočno od Zagreba, duž jugoistočnih padina Medvednice na 195 metara nadmorske visine, uz dolinu rijeke Lonje u području umjerene kontinentalne klime. Podatci su prikupljeni u sedam sela: Črečan, Donje Orešje, Gornja Topličica, Goričica, Kalinje, Pretoki i Šulinec.

Razgovori s ispitanicima

U istraživanju je sudjelovalo 10 osoba starijih od šezdeset godina, koje skupljaju i koriste biljke za liječenje. Glavni kriterij odabira ispitanika bio je da njihovo iskustvo u primjeni tih biljnih vrsta potječe iz doba mladosti te da je stečeno isključivo usmenom predajom od članova njihove obitelji ili sumještana. Tijekom razgovora od ispitanika su dobiveni sljedeći podatci: lokalni naziv biljke, dio biljke koji se koristi, detaljan opis izrade pripravaka, indikacije i način primjene.

Provjera biljnog materijala

Da bi se provjerio i potvrdio identitet biljnih vrsta, osobito u slučaju razlike između lokalnog i službenog naziva biljke, u pratnji ispitanika obišla su se nalazišta u periodu cvatnje. Tom su prilikom biljke fotografirane i prikupljeni su uzorci za izradu herbarija. Ubrani primjerci su herbarizirani (6), a taksonomska identifikacija provedena je koristeći stručnu literaturu (7). Herbarij je pohranjen na Zavodu za farmaceutsku botaniku Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

REZULTATI I RASPRAVA

U tablici 1. abecednim su redom prema latinskom nazivu navedene 24 biljne vrste koje se koriste u liječenju na zelinskom području. Hrvatski nazivi koji su karakteristični za istraživano područje Zeline, otisnuti su masnim slovima. U tablici su navedeni dijelovi biljke i ljekoviti oblici koji se koriste te indikacije za koje se primjenjuju. Zbog sažetog prikaza, za ljekovite oblike i indikacije korištena je stručna terminologija.

Ljekovite biljne vrste

Ispitanici su naveli ukupno 24 biljne vrste koje koriste u liječenju. Svi ispitanici upotrebljavaju kamilicu i lipu, često se koriste bazga i šipak, dok najrjeđu primjenu imaju bljušt, divlja kupina, gospina trava, maslačak i plućnjak. Većina ispitanika ljekovite biljke primjenjuje u obliku čajnog pripravka. Biljni se pripravci najčešće koriste za liječenje lakših zdravstvenih problema, osobito probavnog i dišnog sustava. Zanimljivo je da su neke od navedenih biljnih vrsta dobile naziv prema svojoj primjeni i djelovanju, primjerice želučnak je u području Zeline naziv za metvicu, *Mentha x piperita*, vuhnak za čuvarukuću, *Sempervivum tectorium*, dok se bljušt, *Tamus communis*, naziva reumin. Niti jedan od ovih naziva nije naveden u dostupnoj literaturi koja popisuje hrvatsko biljno nazivlje (8–10).

Tablica 1. Biljne vrste zelinskog kraja koje se koriste u liječenju

LATINSKI NAZIV (broj ispitnika)*	NARODNI NAZIV	DIO BILJKE	LJEKOVITI OBLIK	PRIMJENA
<i>Achillea millefolium</i> L. Asteraceae (3)	stolisnik, jezičec	cvijet list	iscrpak svježi list	gastroentralne tegobe krvarenje
<i>Allium sativum</i> L. Liliaceae (6)	češnjak, bijeli luk	lukovica	svježa lukovica	snizavanje masnoća u krvi
<i>Althaea officinalis</i> L. Malvaceae (4)	bijeli sljez	korijen	macerat	prohodnost dišnih puteva, kašalj
<i>Chamomilla recutita</i> L. Asteraceae (10)	kamilica, gamilica	cvijet	iscrpak	ispiranje sluznice oka, gastroentralne tegobe
<i>Chelidonium majus</i> L. Papaveraceae (3)	rosopas, cimbola	sok	svježi sok	uklanjanje bradavica
<i>Crataegus laevigata</i> (Poir.) DC., Rosaceae (2)	rani glog	cvijet	iscrpak	jačanje srca
<i>Cydonia oblonga</i> Mill. Rosaceae (2)	dunja, dunjna	list	iscrpak	proljevo
<i>Hypericum perforatum</i> L. Hypericaceae (1)	gospina trava	cvijet	uljni macerat	opekline i žuljevi
<i>Juglans regia</i> L. Juglandaceae (4)	orah, oreh, orej	nezreli plod	macerat	želučane tegobe
<i>Melissa officinalis</i> L. Lamiaceae (2)	matičnjak	list	iscrpak	za smirenje
<i>Mentha x piperita</i> L. Lamiaceae (3)	paprena metvica, želučnak	list	iscrpak	želučane tegobe
<i>Petroselinum</i> sp. Apiaceae (3)	peršin, peršun, pršun	list	iscrpak, oblog	diuretik, oblog kod upale dojki
<i>Pulmonaria officinalis</i> L. Boraginaceae (1)	plućnjak, kokotiček	list	iscrpak	protiv kašlja, lakše iskašljavanje sluzi
<i>Rosa canina</i> L., Rosaceae (9)	divlja ruža, šipak, šipek	plod	iscrpak	jačanje imuniteta
<i>Rubus fruticosus</i> L. Rosaceae (1)	divlja kupina, kupinac	list	iscrpak	proljevo
<i>Salvia officinalis</i> L. Lamiaceae (6)	kadulja, žalfija	list i cvijet	iscrpak	upala zubnog mesa

LATINSKI NAZIV (broj ispitanika)*	NARODNI NAZIV	DIO BILJKE	LJEKOVITI OBLIK	PRIMJENA
<i>Sambucus nigra</i> L. Caprifoliaceae (8)	bazga, bedzek	cvijet	iscrpak	dijaforetik
<i>Sempervivum tectorum</i> L. Crassulaceae (2)	čuvarkuća, vuhnak	sok	svježi sok iz lista	kod bolova u uhu
<i>Symphytum officinale</i> L. Boraginaceae (3)	gavez	korijen list cvijet	prašak oblog	zacjeljivanje rana proširene vene, reuma
<i>Tamus communis</i> L. Dioscoreaceae (1)	bljušt, reumin	korijen	usitnjeni korijen, oblog	reuma
<i>Taraxacum officinale</i> Weber, Cichoriaceae (1)	maslačak, peter	cvijet	med	protiv kašlja
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop. Tiliaceae (10)	lipa	cvijet	iscrpak	dijaforetik
<i>Tussilago farfara</i> L. Asteraceae (2)	podbjel, podbelek	list list cvijet	svježi list iscrpak	protiv krvarenja iskašljavanje sluzi
<i>Urtica dioica</i> L., Urticaceae (4)	kopriva	list korijen	iscrpak iscrpak	slabokrvnost, dijabetes, upala mokraćnih puteva jačanje korijena kose

* broj ispitanika koji je naveo pojedinu vrstu

Sve zabilježene vrste navode se u etnobotaničkim istraživanjima susjednih područja (2, 4, 5). Većina biljaka, zabilježenih u ovom istraživanju, priznate su ljekovite vrste koje se primjenjuju u službenoj ljekarničkoj praksi poput gloga, kamilice, matičnjaka, metvice, sljeza i šipka. Naprotiv, nekoliko vrsta čestih u ljekarničkoj praksi ispitanici zelinskog područja manje primjenjuju, primjerice gospinu travu, maslačak i plućnjak. Šest ispitanika uzgaja i koristi kadulju, iako nije samonikla na istraživanom području. Primjena kadulje u liječenju dobila je na značenju u velikom dijelu Europe još u starom vijeku kroz Dioskuridovo djelo *De Materia Medica*, a kroz samostanske vrtove i narodne ljekaruše proširila se i održala do današnjih dana (11). S druge strane, primjena nekih od navedenih vrsta danas više nije česta, kao što su upotreba lista dunje i korijena bljušta, koje su u ovom istraživanju navela samo dva, odnosno jedan ispitanik. Radi očuvanja podataka o tradicionalnom pristupu liječenju na istraživanom području, za te će se dvije vrste navesti podatci o primjeni u liječenju dobiveni od ispitanika, kao i kratak osvrt na kemizam i djelovanje.

Dunja, *Cydonia oblonga* Mill.

Rosaceae

Dvoje ispitanika navelo je da list dunje koriste u liječenju proljeva na sljedeći način: prstohvat osušenih usitnjenih listova prelije se šalicom mlake vode, zagrije do vrenja, ostavi stajati 15 minuta i zatim procijedi.

Iako se list i plod dunje često koriste u tradicionalnoj medicini kod dijareja ponajviše stoga što sadrže velike količine trijeslovina (12–14), nisu navedeni na popisima ljekovitih vrsta svih susjednih područja (2, 4, 5). Također, primjenjuju se izvana kod upale kože i opekline, a u obliku gela ili masti djeluju povoljno u liječenju dekubitusa (13).

Slika 1. Dunja, *Cydonia oblonga* Mill.

Bljušt, *Tamus communis* L. Dioscoreaceae

Jedan od ispitanika naveo je upotrebu korijena bljušta u liječenju reume.

Korijen se iskopa u jesen, očisti, osuši i usitni. Dvije jušne žlice kuhaju se 10 minuta u jednoj litri vode. Namočenom gazom obloži se mjesto zahvaćeno reumom. Korijen se može koristiti i svjež, tako da se nariba i njime obloži bolno mjesto. Oblog se smije ostaviti da djeluje najdulje 10 minuta.

Slika 2. Bljušt, *Tamus communis* L.

Bljušt u svim dijelovima sadrži spojeve slične histaminu, sluz, steroidne saponozide, kristale kalcijevog oksalata te fenantrene. Korijen bljušta utrljavanjem o kožu izaziva iritacije, tj. djeluje kao rubefacijens te se stoga koristi za liječenje reume, artroze, lumbaga i nekih dermatoza (15). Naziv bljušt je stara sveslavenska riječ (8, 9) za koju se smatra da potječe od glagola bljuvati (16), što dokazuje da su Slaveni poznavali otrovnost te vrste te da postoji mogućnost da su Hrvati poznavali primjenu bljušta u liječenju i prije utjecaja grčko-arapske medicine. Etnobotanička istraživanja susjednih područja na kojima žive Južni Slaveni također navode primjenu bljušta kao antireumatika (2, 4).

Ljekoviti pripravci

Iako većina ispitanika ljekovite biljke primjenjuje u obliku čajnog pripravka, vrlo se često biljke koriste svježe, poput lista podbjela i stolisnika ili se primjenjuje svježi sok, primjerice čuvarkuće i rosopasa. Također, izrađuje se uljni macearat gospine trave i med maslačka, ali i liker ploda oraha. Slijedi uputa dobivena od ispitanika za izradu pripravka od nedozrelog orahovog ploda.

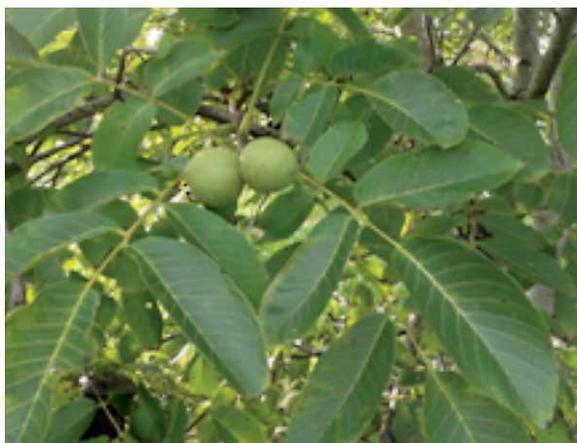
Orah, *Juglans regia* L. Juglandaceae

Četiri su ispitanika opisala izradu pripravka nedozrelog ploda oraha koji koriste kod bolova u želucu.

Pripravak se izrađuje na sljedeći način:

Nezreli plod se sabire, ali kada ima formiranu jezgru. Plodove treba prerezati na pola i staviti u staklenku, dodati istu količinu šećera i ostaviti polupoklopljeno oko 2 mjeseca na suncu. Dobivenu tekućinu procijediti i dodati rakije po želji.

U zelenoj ljusci oraha identificirano je nekoliko fenolnih spojeva te se oni smatraju odgovornim za djelovanje. Liker od egzokarpa nezrelog zelenog ploda oraha koristi se u tradicionalnoj medicini mnogih naroda vjerojatno kao nasljedne arapske

Slika 3. Orah, *Juglans regia* L.

medicine (17, 18). U etnobotaničkim istraživanjima provedenim u susjednih naroda najčešće se navodi primjena lista i kore ploda u liječenju kožnih bolesti, rjeđe kod probavnih smetnji (2, 4, 5).

ZAKLJUČAK

Na području Zeline zabilježena je primjena 24 biljne vrste. Najčešće se koriste kamilica i lipa, vrlo često bazga i šipak, dok se najrjeđe primjenjuju bljušt, divlja kupina, gospina trava, maslačak i plućnjak. Većina ispitanika ljekovite biljke primjenjuje u obliku čajnog pripravka. Biljni pripravci najčešće se koriste za liječenje lakših zdravstvenih problema, osobito probavnog i dišnog sustava.

Ovo je istraživanje jedan mali dio nastojanja sistematičnog bilježenja i čuvanja izvornih znanja o tradicionalnom liječenju biljem na prostoru Republike Hrvatske koja predstavljaju dio kulturne baštine, ali i izvor ideja za buduća istraživanja pronalaska učinkovitih ljekovitih sirovina i pripravaka.

An ethnobotanical survey on the use of plants for medicinal purposes in the area of Sveti Ivan Zelina

by K. Hazler Pilepić, A. Antolković, Ž. Maleš, M. Crkvenčić

Abstract

An ethnobotanical field study focused on traditional uses of medicinal plants were conducted in 7 villages in the Sveti Ivan Zelina region. Interviews with 10 elderly informants were conducted using standard ethnobotanical methods. The uses of 24 vascular plants species were recorded. Mainly infusions and decoctions were quoted as folk medicinal preparations and the most commonly quoted plant medicinal uses referred to diseases of the respiratory and gastrointestinal systems. Comparison of the collected data with the ethnobotanical findings of previously conducted studies in the surrounding areas shows great similarity.

(University of Zagreb, Faculty of Pharmacy and Biochemistry, Department of Pharmaceutical Botany, Schrottova 39, 10000 Zagreb, Croatia)

1. Loi MC, Polic F, Sacchetti G, Selenia MB, Ballero M. Ethnopharmacology of Ogliastra (Villagrande Strisaili, Sardinia, Italy), *Fitoterapia*. 2004; 75:277–295.
2. Jarić S, Popović Z, Mačukanović-Jocić M, Djurdjević L, Mijatović M, Karadžić B, Mitrović M, Pavlović P. An ethnobotanical study on the usage of wild medicinal herbs from Kopaonik Mountain (Central Serbia), *J Ethnopharmacol*. 2007; 111: 160–175.
3. Gonzalez-Tejero MR, Casares-Porcel M, Sanchez-Rojas CP, Ramiro-Gutierrez JM, Molero-Mesaa J, Pieroni A, Giusti ME, Censorii E, Pasquale C, Della A, Paraskeva-Hadjichambi D, Hadjichambis A, Houmanie Z, Demerdash M, Zayat M, Hmamouchig M, Johrig S. Medicinal plants in the Mediterranean area: Synthesis of the results of the project Rubia, *J Ethnopharmacol*. 2008; 116:341–357.

4. Šarić-Kundalić B, Dobeš C, Klatte-Asselmeyer V, Saukel J. Ethnobotanical survey of traditionally used plants in human therapy of east, north and north-east Bosnia and Herzegovina, *J Ethnopharmacol.* 2011; 133:1051–1076.
5. Mustafa B, Hajdari A, Krasniqi F, Hoxha E, Ademi H, Quave CL, Pieroni A. Medical ethnobotany of the Albanian Alps in Kosovo, *J Ethnobiol Ethnomed.* 2012; 8:6–13.
6. Nikolić T. *Herbarijski priručnik.* Zagreb: Školska knjiga, 1996.
7. Domac R. *Flora Hrvatske – priručnik za određivanje bilja.* II. izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 2002.
8. Šulek B. *Jugoslavenski imenik bilja.* JAZU, Zagreb, 1879.
9. Šugar I, Hazler Pilepić, K, Gostl I. *Hrvatsko biljno nazivlje.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.
10. Šugar I. *Hrvatski biljni imenoslov.* Zagreb: Matica Hrvatska, 2008.
11. Bauer Petrovska B. Historical review of medicinal plants' usage. *Pharmacogn. Rev.* 2012; 6:1–5.
12. Kušan F. *Ljekovito i drugo korisno bilje.* Zagreb: Poljoprivredni nakladni zavod, 1956.
13. Kuštrak D. *Farmakognozija – fitofarmacija.* Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga, 2005.
14. Khoubnasabjafari M, Jouyban A. A review of phytochemistry and bioactivity of quince (*Cydonia oblonga* Mill.), *J Med Plants Res.* 2011; 58:3577–3594.
15. Rafael M, Barros L, Carvalho AM, Ferreira ICFR. Topical anti-inflammatory plant species: Bioactivity of *Bryonia dioica*, *Tamus communis* and *Lonicera periclymenum* fruits. *Ind Crops Prod.* 2011; 34:1447–1454.
16. Minarik F. *Od staroslavenskog vraštva do suvremenog lijeka.* Ljubljana: Slovensko farmaceutsko društvo, 1971.
17. Stampar F, Solar A, Hudina M, Veberic R, Colaric M. Traditional walnut liqueur – cocktail of phenolics, *Food Chem.* 2006; 95:627–631.
18. Shah TI, Sharma E, Ahmad G. *Juglans regia* L.: A Phytopharmacological Review, *World J Pharm Sci.* 2014; 2:2321–3086.

Primljeno 8. travnja 2015.